

BOLYAI FARKAS

Erdészeti csonka munkája

1820-ból

(I. rész)

Bevezető

(A munka feltalálásának adatai)

Az 1886-ik év karácsonyát szülőhelyemen, Marosvásárhelyt töltvén, egy napon b. e. tanárom, Koncz József izeni, hogy szakbavágó fontos ügyben keresném fel Bolyai-féle szállásán; ott egy 3 nagy – görgényi – íves, tömötten tele írt kéziratot ad kezembe, azt kérdezve, mi legyen az, s érdemes-e közlésre? A címet képező tartalom jelzésből láttam, hogy erdészeti dolgokkal foglalkozó értekezés; a mikor azután örömtől sugárzó szemekkel elárulta, hogy az az öreg Bolyai kézírása és saját munkája, – a melyet a kollégiumnak hagyományozott műveinek példányai közül, az össze-vissza kuszált chaosi lomtárból keresgéltem, szedgettem össze, – a lelkesedés hevével fogtunk hozzá annak megfejtéséhez, tisztázásához. Néhány napig tartott a rám – kezdő erdészre – megtisztelő s valóban élvezetes munka; meg voltam győződve, hogy a bár csonka munka közlése által szakunk igen becses adatot nyújt Bolyai Farkas egyéniségének mennél teljesebb megvilágításához, azért, mert magyar nyelven van írva – jól hangzó mesterszavak alkalmazásával, mert alaptételei klasszikus tömörséggel s annyira helyes ítélettel vannak felállítva, hogy az erdészeti tudomány mai állása mellett is helyt állanak.

A másolatot – írja 1900-ban Koncz tanár – 1887. elején Szilágyi Sándor dr. egyetemi könyvtárnoknak küldte fel Budapestre, hogy „közölje szakemberekkel s találjanak módot, hogy kollégiumunk ezen nemcsak európai, hanem világhírűvé vált tudós tanárának az erdészetről írt ezen munkáscájája is lásson napvilágot. Előkelő erdészeti körök a munkát meglepéssel fogadták, kutatás is történt a bécsi levéltárakban a hiányzó eleje és vége után, de csak annyit tudtak meg, ki nyerte el a keresett hivatal, az erdélyi cameralis erdők főinspectorát, a melyre Bolyai is concurrált.

Célszerűnek tartanám, írja tovább Koncz, még egyszer alaposan utána látni a kutatásnak, hátha valaki – szakértő – nyomára találna; magam is újból apróra átkutattam a Bolyai-féle kéziratokat.

Kísértsenek meg mindent, hogyha már kiadásra kerül a munka, legyen lehetőleg alapos és méltó nagynevű szerzőjéhez; a kiadás, ha késik is, nyerhet teljességben, kutatás után.

Azon hó ohajtással zárom be soraimat, hogy a becses ritkaság kiegészítésére s szerzőjét megillető díszes kiadásra segítse az ég.”

Muzsnay Géza, kollegám, akkor kolozsvári erdőrendező (most főiskolai tanár Selmeczen) arról értesített, hogy a gubernium és thesauratus iratai az országos levéltárba kerültek; itt tudtam meg azután 1904-ben, hogy Bolyai 3 rendbeli pályázati kérvényt adott be, hanem ezek s így azokhoz mellékelve lehetett értekezése is – kiselejteztek...

Időközben a munkát több illusztris szakférfiúnak mutattam be; a vélemények legnagyobbbrészt megegyeztek abban, hogy mint erdészeti történeti adat, közlésre érdemes és kívánatos is: így 1906-ban – Bolyai halálának 50-ik évfordulója alkalmából a „Magyar Erdész” című szaklapban közölte is, de miután az megszakításokkal, utolsó részében pedig sajtóhibákkal megrakottan jelent meg (szerkesztőség és kiadóhivatal más-más helységben vannak), a hozzáfűzött jegyzeteim közlésétől elkedvetlenedtem.

A legközelebbi napokban értesültem, hogy ez évi június 7-én a Bolyai kultusz magasba csapó lángjai fognak lobogni az ő félszázados működésének színhelyén, székykultúránk szent oltárán, leteszem tehát oda e szerény füzetecskét az ő halhatatlan lelke iránt való mély hála és kegyelet érzéssel, a melyet édes atyámtól – tanítványától, nagyatyámtól – igen jó emberétől örököltem.

Máramarosziget, 1911. évi május hó 31-én.

Kintses József.

(...) Melyre nézve nem helytelen vagy két szót szólani.

1-ben a meglevő erdőkről,

2-szor a leendőkről,

3-szor a mindenkori fakímélésről.

Elsőben a meglevő erdőkre nézve: az első a felszámítás, hogy tudassék, mi van; másodiké az, hogy miként kellessék mind a jelen, mind a jövőendő szükséghez képesti legnagyobb hasznát venni.

1. A mi a felszámítást illeti: meg kell nézni, miféle a fa, vagy ha nem csak egyféle, mifélek az vagy amaz helyen; s mindenik féleből mennyi van, milyen korú s a hely mily kedvező azoknak.

Hogy az erdőben mindenik féleből hány font van, azt úgy lehet megtudni, hogy vagy néhány kimért próbadarabokat vágnak le s azt megmérve, arithmetikai közepep véve az egészre alkalmazzák; vagy azon próbadarabokban, levágás nélkül számítják fel a fákat; ugyanis akármely formájú ágának féretjét s onnat súját kicsi hibával meg lehet mérni. Hogy pedig el ne maradjon vagy egy, darabonként spárgával körül kell keríteni s mindenik megmért fát krétával körül lehet jegyezni s azon felül szegyet kell verni belé, még pedig különböző színű fejjű szegeket a különféle fába; s meg lévén előre a skatulyákban volt szegek számlálva megtetszik a végén, hogy melyikféle fa hány volt. De azon kívül is, ha többféle fa van, mindenik féle fa, midőn megmérték, a maga külön helyére iratik.

Azt is szokás számba venni, hogy egy tetszőleg kirakott ölet tevő fadarabok féretjeinek summája mennyi? ez függ a darabok formájától s kicsi summa teszen néha egy ölet. A suly függ a fa nemétől is: a tölgy nehéz, a nyár, fűz könnyű, azaz minden test egyaránt nehéz, de a sulyosság különböző a szerint, a mint egyenlő tetsző féret alatt több anyag van.

De a fának kora is nagy különbséget téven mind a tüzelésre,

mind az építésre nézve, a midőn a vén fának kevés s a holtak még kevesebb melege van, egyik földolgot meg tudni a meglevő fák korát, azzal együtt, hogy azon fanemek azon helyen mikor érik azon kort el, mikor legjobban használhatók s meddig élnek? A tölgy jó helyen 200 év múlva éri el teljes korát, a bükk 150 év múlva; amaz él 800 évig, sőt tovább is. Van olyan fa, melynek idét (így) ezredekekkel számlálják: olyan az Adansonia digitata, melynek koronája egy nagy udvart beárnyékozna, odvában szerezsen háznép lakik, mely azon fáról táplálódik is. S élhet most is vagy egy a hegyen mondot prédikációkori Cedrus.

Az élőfa korát meg lehet tudni, ha keresztül vágatva simán megfaragtatik s faggyuval megkenetik, meglehet csak vizezni, vagy füvel is dörszölni, hogy a gyűrűk meglátszódnak, de a gyűrű formálódásig, míg a gyengébb csemete táplálására való velő megkeményül, néhány évet oda kell hozzávetőleg számítani.

Egy pont körül a mérsékelt égtájt minden évben egy kettős gyűrű rakodik, egyik része a nyári napfordulásig, másik a télig; melyből azt is meg lehet tudni, melyik év (sőt félév) volt nedvesebb, akkor a gyűrű szélesebben rakodván. Ezen gyűrűk csakugyan elébb vastagulva az irt pont körül, a fa középkorán túl vékonyulnak. A mint a gyökér hatalmasabb, vastagabb a gyűrű is s a második fél is erősebb a sűrűbb s lassabb nedv miatt.

Jegyzés. A zöldelő élőfában is kerengése van a nedvnek; sokfelé szakadó szája, a gyökér, a mely által felvett nedv magában az ugynevezett fában levő hajszálcso-

ju sróf s más formájú utakon megyen elébb fel, azután a levelekbe hatván ott kiválva a mi a fát megfullasztaná nyárban, kimegyen s az így módosított nedv száll a héjon le. A levelek mintegy tudóül szolgálván az élőfának nyárban, az honnan még Aristoteles a fát kifordított állatnak mondotta. Megyen pedig a nedv elébb a levél alsó felébe s a felsőn megyen le, nemcsak kiadván, hanem szíván is be. A levél alja rendszerént színetlenebb a felsőnél s látszanak rajta szőrforma edények. A világosság segíti ezen lehellést s szép gazdasága a természetnek, hogy a növények országa halálát a nap életül adja által az állatoknak. Hogy a nedv elébb a fán hág fel s azután száll a héján le, festett levekbe tett fák s a kívülről szorosan körülkötött ág kimutatják: a kötésen fölül puffad meg; sőt egész gyűrűt ki lehet a héjból venni s az azon felül menő ág az által a nedv le nem mehetése miatt termésre kényszerítettetik s a seb felülről lefelé gyógyul; de a héjján belől egy rét fa egészen elvétetik, hogy az alsó fa a felsőtől elválják, meghal az élőfa, mint az állat, ha nyakát elvágják. A héjján lejövő nedv részint a fán felmenő melletti találkozásal, részint küljebb különbözőket alkot a különböző edényekben, valamint a fába felmenő nedv is, melyek közé tartoznak az említett karikák; ha a héjból ke-reken keskeny gyűrű vétetvén le, a fa vékony on pléhvel kerítve körül, az előbbi levett héjgyűrű rá vissza

tétetik s fa flastrommal bekenetik: néhány év múlva az on fakarikákkal lesz körülveve. Így ha a héjba drótok szúratnak, a belső végek mélyen a fában leend s a héjból kívülről hovatovább kevesebb ér ki.

Némelyek azt állítják, hogy a fa közepe, melytől apad (az ifjú kor után) kifelé a fa keménysége, jól lehet nem éjszakra van mindig a héjhoz közelebb, s arra van távolabb a héj, a mely felé a gyökér hatalmasabb. Némelyek azt is állítják, hogy a fán is jön lefelé is s a héján is megyen felfelé is valami nedv: de fő keringésnek csakugyan a főlebbi marad, különösen a nyári időben és nappal, más tében az álom idején, mikor a tapasztalás szerint a megfűrt nyír s juharfából alulról is, felülről is jön a víz. Nem lehet itt az újságokbeli indust nem említeni, a ki magát egy hónapig is bizonyos summa pénzért sírba záratta; némely vízbe fulladtak is sokáig éltek a víz alatt. Kár, hogy ez erősen fontos tárgy vizsgálatáról tudósítás nem jött. Az anya méhében a vér a – feléből a másikba megyen a közfalon által az ugynevezett foramen caecum; mely a születéskor az első sűrűst okozó légre rendszerint örökre bezáródik.

De hátha némelynél megnyílhatik a második anyaméhben? Hogy élt az Indus lélegzés nélkül? Csak a thermita nevű fehér hangyáktól félve, melyeknek a Martinique paradicsomi szigetét a lakosok szinte odahagyni kéntelenítették.*

Az „Alföldi Erdőkért”
Közhasznú Társaság Kutatási
Napján Zamárdiban adták
át az „Alföldi Erdőkért” em-
lékérmeket.

1996-ban Gál Imre erdészeti igazgató, Gyula; Szerderkényi Zoltán erdész, Nyárjas; dr. Szodfridt István ny. egyetemi tanár, Sopron; Tóth István erdész, Ravaszd és Végvári Gyula erdészeti igazgató, Cegléd kapták.

* Akármint is végre apad az izgathatóság; megfásulnak az edények s álmosulva akadoznak a folyamok s eljön a vége minden életnek s minden kezdetnek akár egy estvére gyűjtött gyertya, akár évek ... is a nap legyén. Nedves szélben hullnak az utolsó sárga levelek s az ősz nyögési közt búcsúzva a driad mint egy lélek elhagyja a holt testet s valamely akkor hulló magnál megáll, új zöldelő testbe öltözni.

A levéltől hirtelen megfosztott fa nyárban megfulladhat, legálább megbetegszik; a hév égtájban a levél 6 évig is élél s nagyok a levelek s ott a rügyszemek is nem szükölködnek azon páncél nélkül, melyekbe nálunk Szt. János napra megérve öltöznek a jövő év leveleit s virágait megoltalmazni a tél ellen.

Mindenik levél külön élő lény, cél magára s eszköz az egészre nézve a természet bölcs gazdasága szerint; de akármelyik külön is halhat meg, fáját, mely neki a világa, életben hagyva. Ugy tetszik organizált az s annál tökélyesebb, melyben több s minél több részek élnek célul magokra s eszközül az egészre nézve; sőt ennyiben mindenik rész hasonló az egészhez s így mind tovább, talán vég nélkül. Különös azonban, hogy a részek is az egészet tartják magukban bizonyos tekintetben, mely közönségebben is kiterjedő. Nemcsak az ág egy az alján álló hasonló élőfa, hanem mindenik rügy is, – a virág, mag, sőt a fenyőn kívül a gyökérdarab is az egész élő fát is magában tartja; sőt némely hévság táji fákat csupán levélről is lehet szaporítani. S ha viaszos cérnával a vékony héju ág erősen megszorítottatik, fölül meg puffad s a héj megvékonyulván a lemenő nedv könnyen kirontva, ha nedves föld, vagy muha köttetik reá, gyökeret ver, melyet levágva el lehet ültetni. A héja is a fának, mint az ember bőre, segédje a tudónek,

azért ezt is jó tisztán tartani, levakarva a vastag kérget, mely apró állatok világa s meg is mosva. A mint vastagul a fa az évi kárakkal, a héjnak hasadni kell s ha nem hasadhat, megütheti a guta a fát, ha okosan késsel vágás nem tétetik hosszára le.

2. Második pont vala, hogy miképen kellessék mind a jelen, mind a jövőre nézve legnagyobb hasznot venni a meglevő erdőkből.

Ha külön apróbb részek volnának, azokat egy egésszé kell tenni, azaz mindenik birtokos betéve mintegy társasági kassába a maga részét, azon jogáról, hogy a magáét s maradékaét elpusztíthassa, mondjon le, oly tervvel, mely szerint mind a jelen s mind a jövő szükségére biztosítottassék s a helyett, hogy a gyümölcsfa levágattassék, évről-évre termése minél bővebben szedettassék.

Melyre nézve osztassék fel a köz egész annyi részekre, a hány év kívántatik azon a helyen a fa otti nemeinek célszerinti megnövésére s évenként egymásután vágattatván télben le egy-egy rész (az alább megírandó módon) mindeniknek adattassék ki a levágottból annyi, a mennyi az ő közretett részét illeti. Így ha száz részre osztatik az erdő, száz év múlva kerül vissza a vágás az első részre. Ezen visszafordulás ideje turnusnak neveztetik. Lehet 15 vagy 20 éves turnus is a tövi vágás sarjazása-inál.

Így minden megkapja a magáét állandóul évenként, a mit különben nem nyert volna meg s nem veszt egyebet, csak azt, hogy a jövődőt nem vesztegetheti el; de nem köszöni-e meg a gyermek megért korában, hogy kezét, mikor himlős ábrázatját elvájná, megfogták. Valóban nem kapnának egyébaránt annyit a külön részekben maradó kisebb birtokok; mert annyi külön vágás helyéről elzárni a marhát lehetlen lévén, az erdők meg nem ujulhatnának.

Könnyen szembeötlök ugyan, hogy ha az erdők egy növéssük egyáltalában egy milységük: a turnusban nem kellene elébb e részeknek egyenlőknek lenni, hogy minden évnek egyenlő rész jusson, mert az utóbbi részek, a míg a fejsze hozzájuk érkezik, nőnek. De jóllehet a fák növetét felszámítva, lehetne az első turnusban a részek kisebbitésével az éveket illető részeket egyenlőíteni, az azutáni rendbe jövését, ezen első egyenlenség elnézhető.

Csakugyan a legvénebbeken kell a vágást kezdeni.

A vágás pedig négyféle: a még sok helyt szokásban levő imittamotti vágás, a magló vágás, tövi vágás és fői vágás.

Az első elpusztítja az erdőt, mert nehezen kaphatván a nagy fák között erőre az új sarjazás, lassanként a sindevésző foltok elszaporodnak.

(Folytatjuk)

Életének 72. évében kivált az élők sorából az erdészeti propaganda jeles személyisége, **Michalovszky István**, az Erdészeti Tudományos Intézet fotólaboratóriumának nyugalmazott vezetője.

Nem készült erdésznek. Gimnáziumi érettségivel az FM Számvevőségén díjnokként kezdett szolgálatot. Innen került a MALLERD 1949. évi szervezésekor az erdészet szervezetébe, ahol önszorgalomból sajátította el a legszükségesebb szakmai ismereteket, mélyítette el diákkora kedvtelésének fotográfiai fogásait és vált mindezek révén hivatott természetfotóssá. A tudományos intézet szervezésekor ő alakította ki a kutatói munkához nélkülözhetetlen, nagy teljesítményű fotólaboratóriumot és vezette azt kerekén négy évtized alatt.

Szervesen illeszkedett a magyar erdészet második világháború utáni „aranycsapatának” munkájába. Segítette azt a gyakran emlegetett eredmények elérésében, szerzett elismerést és megbecsülést az erdészet, az erdő ügyének. Most nehéz szívvel kísértük utolsó útjára, az Óbudai temetőbe.

Jérôme R.

Az erdőőrök fegyverhasználata a múlt század végén

Az 1887-88-as magyar-román határvonal megállapítása intézkedések, rendeletek sorozatát indította el a határjelölés, határrend-fenntartás, határőrizet és határforgalom ellenőrzés tárgyában. Így többek között részletesen rögzíti a közös határszakasz megjelölésének pontos helyét és formáit, továbbá a határutakat, határfolyókat, határpatakokat. A határszerződést követően 1891-ben a belügyminiszter által kiadott „határőrizeti utasítás” III. fejezete részletesen rögzítette az erdőátvágások tisztán tartását, mely a területileg illetékes törvényhatóságok feladatát képezte.

Az átvágások tisztítására az erdő-tisztek tettek javaslatot, továbbá a tisztítás során a munkánk irányítása, felügyelete is az ő kötelességük volt. Ezen túl „a határvonal mentén lévő erdők gazdasági kezelését és őrzését teljesítő erdőtisztek és erdőőrök kötelesek a kivágott határpáasztára, jeléül az egyezményileg előírt négy méter széles erdőátvágás tisztán tartására felügyelni, mindazon estekben, midőn ezek megsértéséről tudomást szereznek, kötelesek azt azonnal és legkésőbb három nap alatt az illető járás főszolgabírójának bejelenteni”.

Ezenkívül még felhatalmazásuk volt a kártevők elfogására, előállítására

és egyéb határőrizeti feladatok ellátására.

A fentiek is jól illusztrálják, hogy az erdőőröket a dualizmus idején bevonták a határőrizetbe, határrend-fenntartásába.

Fontosságukat bizonyítja az a tény is, hogy őket szolgálati fegyver illette meg, továbbá az FM 1895. évi rendelete szerint fegyverhasználati jog.

A fegyverük „egy rövid vadászkézt képező szurronnyal és természetes színű szíjon viselendő bőr-tokkal ellátott könnyű szerkezetű, hátultöltő karabély” volt. (Később 1897-et követően vadászfegyvert is viselhetett.)

A szolgálatot teljesítő erdőőr fegyverét az alábbiak szerint használhatta azok ellen:

„1. aki őt nyíltan vagy orvul, élete vagy testi épsége ellen irányult szándékkal megtámadja,

2. ha tetten ért vagy alapos gyanúval terhelt egyén főfegyverkezve lévén, az előzetes felszólítás dacára magát önként meg nem adja, s illetve a nála lévő fegyvert vagy más életveszélyt okozható eszközt a felhívás után el nem dobja, vagy esetleg védett helyzetéből előjönni vonakodik,

3. aki figyelmeztető utasításainak, őt szolgálata teljesítésében meggátolandó, tettelegesen ellenszegül,

4. aki, mint többször büntetett kártevő, előzetes felhívásra az erdőből eltávolítani nem akar, s az erdőből való kivetés ellen tettelegesen ellenszegül.”

A fegyverhasználatot tanulmányozva megállapítható, hogy az a csendőrség 1888-ban kiadott fegyverhasználatán alapszik. A rendelet szerint az erdőőr azonban fegyverét csak addig használhatta, amíg a kártevő magát meg nem adta vagy el nem futott.

Az erdőőr fegyverét óvatosan és kíméletesen alkalmazhatta, ha arra már más mód nem volt kártevő vagy felfegyverzett egyénnel tettének megakadályozásában. Így előbb a szurony használata kívánatosabb volt, ha ezzel célt tudott érni az erdőőr. A fegyverhasználat következtében megsérült személyt az erdőőr köteles volt ápoláshoz juttatni.

Ha pedig súlyos testi sértéssel, vagy halál bekövetkeztével járt a fegyver alkalmazása, azt a legközelebbi közigazgatási bizottságnak volt köteles jelenteni az erdőőr. A halál esetén további jelentés-kötelezettség állt fenn a járási főszolgabíró irányába. Az erdőőrt tehát nemcsak kötelezettségek, hanem jogok is megillették, és ezek közül a leg súlyosabb kényszerítő eszköz, a fegyver alkalmazása.

Valószínűleg az erdőőrök fontosságát befolyásolta az a tény is, hogy Magyarország akkori határai döntően természetes jellegűek voltak és közel 2/3-a hegygerincen haladt jelentős erdőség „társaságában”.

Dr. Sallai János

A duglászfenyő meghonosodását ünneplik az első telepítés centenáriumán. Freiburg város erdejében nyilván állományhézagok bepótlására ültették az elsőket, majd a 70-es, 80-as években hullámszerűen terjedt Németországban az állományszerű telepítése. Főleg a gyengébb termőerejű talajokon keletkeztek monokultúrái. A természetvédők és újabban erdészek részéről is ellenkezésre talált, de a freiburgi erdőben több erdőkép igazolja, hogy bizonyos alap-törvények betartásával jól teljesíti mind gazdasági, mind ökológiai feladatát. Jó a természetes újulása, megfelelő termőhelyen, kis területű elegyedésével a helyi erdőtársulásokban különösen becsült szerepet játszik a freiburgi tapasztalatok szerint. Térfogati teljesítménye az 1990-es erdőrendezés adatai szerint a többi fajak között kiemelkedő: duglászfenyő 15,0

m³/ha, luc 9,7, jegenyefenyő 10,7 és bükk 5,6 (AFZ/DW 1996. 20.).

A hatvanas években meglehetősen nagy erőfeszítések történtek nálunk is duglászfenyő telepítésére (EL 1976. 139. old.). Nagyobb mennyiségű szaporítóanyag került behozatalra és az országban való szétosztásra. Később érdekelt a telepítések sorsa és szomorúan kellett tapasztalni, hogy – megette a vad. Egyszer Eberswaldeben járva *Wagencknecht* professzor meghívott délutáni sétára a tanulmányi erdőbe. Lelkesen mesélte, hogy nagyszabású duglászfenyő telepítésbe kezdett, mert rájött, hogy kétszeres hozatot hoz: zöldnyesése többet ér, mint a termelt faanyag. Ennek a lehetőségnek kihasználására hívtam fel a figyelmet a bekezdés elején jelzett cikkemben.

Jérôme René

GÁL ISTVÁN

Bolyongás a Hargita táján (I. rész)

A Csíki-havasok vonulatát követő, nyugatra vele párhuzamosan húzódó vulkanikus eredetű hegylánc a Hargita. Geológiai eredete ismert, földtani leírását *Habrigh Ferenc: A Székelyföld földtani leírása*, Budapest 1878. munkájában találjuk, melyben az egész hegyláncot a Sikaszótól a Baróti-hegyekig terjedően Hargita néven ismereti. Vulkanikus szerkezetéről *dr. Mátyás Vilmos* erdészeti kutató készített leírást, a kráterek kiterjedését, szerkezetét, földrajzi elrendezését térképen és szövegesen ismertetve. A munka közleményben nem jelent meg; én ezt a leírást „Sólyomvárában”, a Lőverekben, lakásán ismertem meg. A tereprajzon látható a Hargita első turistaútjelzésének nyomvonala is, mely az országútról letérve Dombon Lina csárdájánál, a Fészó patakától a Hargita ferdeőgig vezet. Mint az Erdélyi Kárpát Egyesület főtitkára szorgalmazta a természetjárást, és a 30-as évek közepe táján *Tarsai Zoltán és Máté József* csíkszeredai fiatalemberekkel gyalogszerrel, hátukon cipelve a kellékeket, festették a kövekre, fatörzsekre, útementi csutakokra az útjelzést.

A Hargita elnevezés eredetére számos elgondolás keresett választ; elfogadható eddig nem adódott. Különbö-

ző érdekkörök saját igazuk bizonyítására kölcsönvették, hatalmi érdekeiknek megfelelően értelmezték. Ilyen feltevés a gót eredet. Vizigótok is lakták a Hargita táját, s így bukkan fel a *Hergotta* magyarázat – Úristen: Hergott. Mátyás Vilmos is megemlíti. Dr. Mátyás Vilmos útkalauzából: Utazások Erdélyben nyerhetünk ismereteket a Hargitáról, mely hasznos adataival segít az ismeretszerzésben. Kiigazítandó az elírás a Hargita egyik ormáról, mely zárójelben Oltárkő néven szerepel. Ez helyesen *Bagolykő*.

Ahhoz, hogy tisztán lássunk a Hargita körüli ködben, ismernünk kell az ősi székely közösségi rendtartást és a székely nyelv sajátosságait, helyi szóhasználatát.

1. A székely lakosság nem volt jobbagya a földbirtok tulajdonosának.

2. Nem volt földesúr. A föld nem az úré volt, hanem a *közösségé*. A közös erdőből osztottak fajárandóságot, a kaszálón és legelőn a haszonvételeből társadalmi szerepük szerint közösen részesültek. Az ügyvitel írásos dokumentálással történt. A falu vezetősége jegyzőkönyvekkel tartóstitotta a döntéseket. Hadiállapot esetén a közösség állította ki a sereget saját költségén, vagyis a lófő székely lóval vonult a se-

regbe, a pixidárius gyalogosan. A királynak csak *ökörsütéssel* tartoztak, vagyis a királyi ház családi eseménye (születés, házasság) alkalmával ökröt kellett beszolgáltatni, s ezeket bélyegzővel sütötték be. Tehát nem nyárson sült ökörről van szó, mint a legújabb tv-filmeken. A közösségi rendtartást a király is elfogadta és a falujegyzőkönyvek a helyi elnevezés szerint foglalták írásba a közösség haszonvételei eseményeit. Ezt bizonyítják a faluközösségi jegyzőkönyvek. *Imre István* A rendtartó székely falu (Kriterion, Bukarest, 1973) c. munkájában tapasztaljuk, hogy a faluközösségek közös tulajdonaival foglalkozó jegyzőkönyvek kizárólag kisebb földrajzi térség megjelölésére használnak helynevet. Például: Alsó Vésze, Mező Vésze, Csíkiak Uttya, Alkoza Havasa, Bükk Havasa, Havas a Hargita térségében; Noskolat, Pogány Havas, Bot Erdeje stb. a Csíki-havasok térségében, de *egyetlen esetben sem találkozunk a Hargita névvel*. Merthogy a közösségi tulajdonviszonyok még a Madéfalvi veszedelem utáni korszakban is fennmaradtak, a Habsburg határőrzési szolgálat elrendelése után is.

A Dózsa felkelés után azonban minden eszközzel földesúri rendszert akar-

tak a székelységre erőszakolni. Egyre erőszakosabb eszközökkel törtek a székely közösségi rendtartás ellen, s ehhez tartozott az is, hogy egyre több gondot jelentett a katonai és közigazgatási királyi hatóságoknak a helyi földrajzi elnevezés azon esetekben, ha kiterjedtebb térségekre kellett általános rendelkezést foganatosítani. Ezért nagyobb földrajzi térséget érintő rendelkezéshez átfogó földrajzi megnevezést kellett alkalmazni. Így hát az erőszakos úrbéresítés nyomán válik egyre gyakoribbá a Hargita elnevezés a királyi és katonai ügyintézés irataiban. Így válik egyre szélesebb körben is használttá. Az első Hargita névvel azon a hasonlóan térképen találkozunk, melyet egy bizonyos *Lázár deák* készített 1528. keltezéssel, és melyen a hegyet – Mons Hargita – névvel jelöli. Ez a térkép Reuter Camillo pécsi erdőmérnök hagyatékában található és jelzi, hogy akkor készült, amikor a jobbagyfelkelést leverték, és már készültek a székelyek birtokba vételére. Tehát azok az adatok a Hargitára vonatkozóan, melyeket a Földrajzi nevek etimológiai szótára közöl (Akadémiai Kiadó, 1978), nem mind helytállóak, mert már 1528-ból ismert volt a Madarasi-Hargita helyén jelölt Mons Hargita név. Hogy a Hargita helynevet összefoglaló megjelölésnek szánták, abból is kitűnik, hogy a *Lázár deák* által készített térképen a bejegyzés – Mons Hargita – a vonulat közepén látható, ott ahol a Madarasi-Hargita csúcsa van. Ez a csúcs uralja a hegyvonulatot a Sikasztól a Tolvajostetűig.

Az utazónak, aki a Gyergyói-medencéből a Grécesen leereszkedik a

Csíki-medencébe, szembetűnik, hogy amíg a Csíki-havasok lankái csupaszok szinte, javarészt itt-ott a csúcson erdőcskéekkel, magányos fenyőkkel, addig a Hargita vonulatát az Olt felé haladó mély völgyek szabdalják részekre. Ezek a *horhos* völgyek a nehéz és költséges közelfítés folytán szinte megóvták az állományokat. Amíg a Hargita őrködött az állományok megóvásán, ugyanakkor szigorúan el is zárta az anyaországtól. Gyakorlatilag csak két hegyi átjárón érhető el a Csíki-medence: Sikasztól és a Tolvajostetűn. Ezek is elég messze egymástól. Pest-Budáról Csíksomlyóra eljutni ma is nagy merészség, hát még akkor, amikor a vasút már mindenütt járt, csak Csíki-ban nem. A székely körvasutat a csíki magánjavak erdeinek jövedelméből építették meg a székelyek, és adták át a forgalomnak a millenium évfordulóra. És nem Csíki-ban építették fel a cellulózgyárat 1868-ban, hanem Zernesten, mely napi 110 m³ fenyőt dolgozott fel, 70 t nyers cellulózt állított elő.

A Hargita földrajzi név használata az írásos dokumentumokban a 18. századtól, annak vége felé, majd a 19. században válik gyakoribbá. 1806-ban jelenik meg *Lipszky János* Taubla generális regni Hungariae térképe, melyen a hegység nevét *M. Margittaként* jelöli, a Madarasi-Hargitának a helyén (Szeged, 1978). A *Kiss Lajos* szerkesztésében megjelent Földrajzi nevek etimológiai szótára (Akadémiai Kiadó, 1978), a következő adatokat közli Hargita címszó alatt: Hargita 'romániai hegység Erdélyben' [1791-2; *Hargita: Benkő József: A' magyar és török*

nyelv mely keveset edgyezzen. XV Éder Zoltán közlése alapján]. A hegységet legmagasabb csúcsáról, a régebbi földrajzi irodalomban *Nagy-Hargitának* [1864; Hunfalvy J.: MBlr. 2:72], a környék lakosaitól viszont csak *Havasnak*, *Nagyhavasnak* hívott *Madarasi-Hargitáról* (1801 m) nevezték el. [L. még *Rákosi-Hargita* (1758 m), *Mádéfalvi-Hargita* (1709 m), *Csicsói-Hargita* (1750 m). [Mádéfalva írása helytelen – helyesen *Madéfalva*, a szerző megjegyzése.] A hegynév végső forrásaként talán a román Hrgot szn. [Constantinescu N.A.: Dictionar onomastic romînesc. Bucuresti, 1963. (Hrgot szn. Petrovici Emil: Studii de dialectologie si toponomie. Bucuresti, 1970. (205)] jöhet számításba. Ebből a magyarban Hargita válhatott, amely Harghita alakban visszakerült a románba.

Az ember és az erdei ökoszisztémák

Nagyszabású kutatóprogram indult Dél-Kínában az embernek erdei ökoszisztémákra gyakorolt hatásával kapcsolatosan. Kínának ebben a térségében sok kár keletkezik abból, hogy a lakosság tüzelési célokra elviszi az erdőről nemcsak a fahulladékot, ágakat, gallyakat, hanem az erdei avart is. Mindez az erdei talaj gyors kimerülésével jár. Ezek végső soron az erdőnek vízerózióval szembeni védő hatását gyengítik, ami Kína-szerzte, de a fejlődő vi-

lág más országaiban is a legnagyobb problémák egyike. A fa kivágását a törvényhozás szigorú feltételekhez köti, de szabályozatlan az erdőn hagyott egyéb, tüzelésre is alkalmas anyagok elvitele. Ezért olyan kutatóprogramot indítottak, ami az ilyen erdőhasználat következményeit hivatott felmérni.

(Asahi Glass Foundation News
1996. augusztusi száma.
Ref.: Jakab Jenő)

ELMEGYEK A LOMB- HULLÁSSAL

címmel megjelent
Wentzely Dénes
újabb könyve.
Megrendelhető:
Neptun vadászbolt
8360 Keszthely,
Vörösmarty u. 6.
Tel.: (83) 312-163